

Бекитемин

К.И.Скрябин атындагы Кыргыз Улуттук
агрардык университетинин ректору,

КР УИАнын академиги

Р.З.Нургазиев

К.И. Скрябин атындагы Кыргыз Улуттук агрардык университетинин тарых жана
философия кафедрасынын кеңейтилген кеңешмесинин

№4 ПРОТОКОЛУНУН көчүрмөсү

Бишкек ш. 14- декабрь, 2023-ж.

Катышкандар: **Ө.Ж.Осмонов** – КР УИАнын корреспондент- мүчөсү,
тарых илимдеринин доктору (07.00.02), профессор, КУАУнун тарых жана
философия кафедрасынын башчысы, **Н.У.Курбанова** – тарых илимдеринин
доктору (07.00.02), профессор, **С.Т.Батаканова** – педагогика илимдеринин
доктору (13.00.02), профессор, **А.Жоошбекова** – тарых илимдеринин доктору
(07.00.07), профессор, **Г.Т.Ботоканова** – философия илимдеринин доктору
(09.00.03), профессор, **К.Ш.Бийлибаев** – тарых илимдеринин кандидаты
(07.00.02), **Г.К.Абдалиева** – тарых илимдеринин кандидаты (07.00.02), доцент,
Ч.Өмүрбеков – тарых илимдеринин кандидаты (07.00.07), доцент,
Ч.К.Керимбекова – тарых илимдеринин кандидаты (07.00.02), доцент,
Т.Арипов – тарых илимдеринин кандидаты (07.00.02), доцент, **К.А. Мусабаева**
– тарых илимдеринин кандидаты (07.00.02), доцент, **А.М. Шейшенбаева** –
философия илимдеринин кандидаты (09.00.03), доцент, **А.А.Турдакунов** – улуу
окутуучу, **А.И.Иманов** – окутуучу.

Күн тартиби:

К.И.Скрябин атындагы Кыргыз Улуттук агрардык университетинин изденүүчүсү К.Н.Карабаеванын «Кыргызстандын коомдук турмушундагы аялдардын абалы жана ролу (1991-2021жылдар)» деген темада Тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясын талкуулоо.

Угулду: **Ө.Ж. Осмонов**, КР УИА корреспонденти-мүчөсү, тарых илимдеринин доктору, профессор, КУАУнин тарых жана философия кфедрасынын башчысы: Бүгүн биз диссертациялык изилдөө боюнча изденүүчүсү К.Н.Карабаеванын «Кыргызстандын коомдун турмушундагы аялдардын абалы жана ролу (1991-2021жылдар)» деген теманы талкууга чогулдук. Мен диссертациянын илимий жетекчиси болгондуктан, бул кеңешмени тарых илимдеринин доктору, профессор Н.У.Курбанова алып барат.

К.А.Мусабаева – кеңешменин төрагасы: Эмесе талкууну баштайлы, алгачкы сөз К.Н. Карабаевага берилет.

Карабаева К.Н. – Урматтуу төрага! Урматтуу талкууга катышып отурган окумуштуулар жана чакырылгандар! Силердин көңүлүнүздөрдү диссертациялык эмгегим «Кыргызстандын коомдук турмушундагы аялдардын абалы жана ролу (1991-2021жылдар)» аттуу темада аткарылган диссертациялык ишимдин негизги жоболору менен тааныштурууга уруксат этиңиздер.

Диссертациялык коргоого алынып чыгылган негизги жоболор булар болду:

- Экономикалык реформа жүргөн жылдары аялдар жаңы социалдык статустарды өздөштүрүп, жигердүү ишкер жана менчик ээлери катмарлары пайда болгон. Рынок экономикасынын шартында аялдар көп эмгектенген, динамикалуу өнүккөн тигүү тармагы калкты иш менен камсыз кылуу көйгөйлөрүн чечип, КМШ өлкөлөрүнүн рыногунда чоң суроо-талапка ээ болгон;

- Аялдар чек аралардын ачылышынын негизинде жаралган мобилдүүлүктүн жогорулашын жана ааламдашуунун шарттарын колдонушуп, рынок экономикасынын «челнок бизнеси» кесибин өздөштүрүшкөн;
- Эгемендүүлүк жылдары өлкөдөгү менчиктештирүү жараткан жакырчылыктын, жумушсуздуктун, туруктуу кирешенин жоктугунан миграция күч алып, анын олуттуу бөлүгүн аялдар түзгөн. Мигрант аялдар акча которуу менен өлкөнүн экономикалык өсүшүнө, жакырчылыктын деңгээлин кыскартууга салым кошкон;
- Кыргызстандык мигрант аялдар арасында адамдын коопсуздугуна шек келтирүүчү «жөнгө салынбаган» жана «мыйзамсыз» көрүнүштөр: терроризм, экстремизм, баңги заттарды жүгүртүү, адам сатуу, уюшкан кылмыштуулук менен байланышы байкалган.
- Улуттук экономиканын өз жарандарын камсыз кыла албашы өкмөттүк эмес уюмдардын республика боюнча көбөйүшүнө түрткү болгон. Алардын көпчүлүгүн аялдар иштеткен. Бул уюмдардын дээрлик бардыгы эл аралык уюдар аркылуу каржыланган;
- Өткөөл мезгилде коомдогу деградациянын күч алышы дискриминациялык мүнөзгө ээ болгон зордоп кыз ала качуу, үй-бүлөдө аялдарга зомбулук, секелек кыздардын зөөкүр адамдар, өгөй аталары тарабынан зордукталуу учурлары, нике курагына жете элек жаш кыздарга нике кыюу, жашы жете кыздардын эрте эне болуу феномени көбөйгөн;

Максаты: Бир диссертациялык иш менен Кыргызстандын коомдук турмушундагы аялдардын абалын жана ролун көрсөтүү мүмкүн эмес. Ушуга байланыштуу биз изилдөөнүн максатын жана милдеттерин так аныктап алууга аракеттендик. Диссертациялык иштин негизги максаты - Кыргызстандын эгемендүү жылдары (1991-2021жж) аялдардын экономикадагы, социалдык, саясий турмуштагы ээлеген ордун жана абалын талдап көрсөтүү.

Коюлган максатка ылайык төмөнкү **милдеттер** аныкталды:

- Кыргызстандын коомдук турмушундагы аялдардын абалы жана ролунун (1991-2021жылдар) тарыхнаамасын иликтөө;

- Кыргызстандын коомдук турмушундагы аялдардын абалын жана ролун (1991-2021жылдар) изилдөөдөгү колдонулган тарыхый булактарга, методологиялык негиздерине жана ыкмаларына мүнөздөмө берүү;
- Өнөр жай кризисинин шартында аялдардын ишкердүүлүгүн чагылдыруу;
- Айыл чарбанын деградациясынын аялдарга тийгизген таасирин талдоо;
- Жарандык коомдун калыптанышында аялдардын ордун көрсөтүү;
- Социалдык-маданий процесстердин өзгөрүү шартында аялдардын абалын изилдөө;
- Аялдардын салттуу жашоо-турмушундагы радикалдуу өзгөрүүлөрүн иликтөө;

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

- Кыргызстандын коомдук турмушундагы аялдардын абалы жана ролу (1991-2021жылдардагы) заманбап Кыргыз тарыхнаамасында диссертациялык деңгээлде биринчи жолу атайын изилдөөгө аракет жасалды. Изилденип жаткан теманын тарыхнаамасы талдоого алынып, системага салынды;
- Трансулуттук корпорациялардын, банктардын Кыргызстандын алгачкы эгемендүү жылдарында жүргүзүлгөн өнөр жайын, айыл чарбасын менчиктештирүүчү ПЕСАК жана АПЕАК программалары аркылуу каржылоонун негизинде, экономиканын трансформациялануу процессинде аялдардын абалы талдоого алынды. Менчиктештирүү процесси номенклатуралуу мүнөздө болгондуктан, ыңгайлуу жакшы орундарды ээлеп алганга үлгүрүшкөн аялдардын айрым тобу иликтенди;
- Экономикалык реформа жүргөн жылдары аялдар арасында ишкер жана менчик ээлери катмарлары пайда болгон. Ишканаларды, кооперативдерди, соода уюмдарды жана тигүү тармагын башкарууга жөндөмдүү, активдүү аялдардын жаңы катмары, рынок экономикасынын жаңы кесиби болгон «челнокчу» аялдардын ишмердиги талдоого алынды;
- Жакырчылыктын айынан аялдар өздөрүнүн негизги укуктары бузулган эмгек жана жашоо шарттарын кабыл алууга аргасыз болушу, аялдарды кулчулукка сатуучу трансулуттук соода Орто Азия өлкөлөрү үчүн салыштырмалуу жаңы көрүнүш катары талданды. Кыргыз Республикасы кулчулук, эмгек жана

жыныстык эксплуатациялоо максатында адамдарды сатуунун келип чыкан, транзиттик жана бара турган өлкөсү да болуп бара жатканы көрсөтүлдү.

- Кыргызстандагы өкмөттүк эмес уюмдардын көпчүлүгүн аялдар түзүшкөнү, алардын түзүлүшүнө трансулуттук корпорациялар эл аралык жана донордук уюмдар аркылуу көмөкчү болушкан. Рынок экономикасынын шартына байланыштуу аялдардын айрым социалдык, саясий активдүүлүктөрүнүн өзгөрүшү жумушсуздуктун, жакырчылыктын деңгээлинин жогорулашынын эсебинен жалданып иштеген аялдардын саясий «ОБОН» аттуу саясий тобунун пайда болушун шарттаганы аныкталды;

- Коомдун трансформациялануу учурунда үй- бүлөдөгү зомбулуктун күч алышы, нике курагына жете элек жаш кыздарга нике кыюу, жашы жете элек кыздардын эрте эне болуу феномени пайда болушу, өзгөчө жашыруун латенттүү мүнөздөгү секелек кыздардын зордукталышы, кыз ала качуунун көбөйүшүнө таасир этүүчү факторлор талдоого алынды;

Диссертациянын илимий-практикалык мааниси. Изилдөөнүн негизги жоболору, жыйынтыктары, тыянактары Кыргызстандын эгемендик жылдардагы тарыхта аялдардын коомдук турмуштагы ордун жана ролун кененирээк көрсөтүүгө, бул багыттагы көйгөйлүү маселелерди чечүүгө өбөлгө болот.

Биринчи бапта илимий изилдөөнүн тарыхнаамасында каралган теманын тарыхнаамасы 3 топко бөлүнүп каралды: 1) тарыхый эмгектер, 2) философиялык социологиялык, политологиялык илимий эмгектер, 3) экономика боюнча эмгектер киргизилип, аларга кыскача мүнөздөмө берилди.

Экинчи бапта илимий изилдөөнүн теориялык-методологиялык негиздери жана булактык базасында, каралган теманын булактык базасы негизинен жети булактык топто жүргүзүлдү: 1) мыйзам актылары жана нормативдик-укуктук документтер, жогорку мыйзам чыгаруу органдарынын жарыяланган документтери– жарлыктары, мыйзамдар, стратегиялар, конвенциялар, эл аралык платформалар, нормативдик-укуктук база катары саналган жоболор кирди. 2) министрликтердин, агенттиктердин, эл аралык уюмдардын отчеттору, маалыматтары кирди. 3) Улуттук стратегиялык изилдөө институтунун маалыматтары, социологиялык сурамжылоолордун жыйынтыктары кирди. 4)

булактарга эл аралык уюмдардын, чет элдик басылмалардын маалаыматтары кирди. 5) статистикалык, энциклопедиялык маалыматтар кирди. 6) айрым бир изилдөөчүлөрдүн мезгилдүү басма сөздө жана сериялык тематикалык басылмалардагы аялдардын көйгөйлүү маселелери тууралуу байма-бай чыгарылып турган маалыматтарды топтодук. 7) жалпы билим берүүчү окуу жайлардын окуу программасына киргизилип жаткан окуу модулу кирди. Аталган эмгектер көптөгөн пикирлерди, фактыларды тактоого, божомолдорду тастыктоого жардам берди. Изилдөөнүн методологиялык негизин тарыхыйлык, диалектикалык биримдик жана системалык-структуралык принциптер түздү.

Үчүнчү бапта экономикалык трансформация мезгилинде аялдардын абалы, мында негизинен эки параграфка бөлүнүп каралды: 1) өнөр жай кризисинин шартында аялдардын абалы жана ишкердүүлүгү, 2) айыл чарбанын деградациясынын аялдарга тийгизген таасири.

Төртүнчү бапта аялдардын социалдык-маданий активдүүлүгүнүн өзгөчөлүктөрү үч параграфка бөлүнүп каралды: 1) жарандык коомдун калыптанышында аялдардын орду, 2) аялдар социалдык-маданий процесстердин өзгөрүү шартында, 3) аялдардын салттуу жашоо-турмушундагы радикалдуу өзгөрүүлөр.

Диссертациялык эмгектин аягында, төмөндөгүдөй **корутунду** чыгарылды:

Эгемендик жылдары Кыргызстандын коомдук турмушунда аялдардын орду жана ролу бир кыйла өзгөрүүгө дуушар болгон. Коомдун өткөөл абалы жараткан көптөгөн социалдык-экономикалык көйгөйлөр аялдарга да өзгөчө таасирин тийгизген. Кыргызстан эгемендүүлүк жылдары трансулуттук банктардан чоң суммадагы ири карыздарды алган. Трансулуттук корпорациялардын, банктардын Кыргызстандын алгачкы эгемендүү жылдарында жүргүзүлгөн өнөр жайын, айыл чарбасын менчиктештирүүчү ПЕСАК жана АПЕАК программалары аркылуу каржылоонун негизинде, экономиканын трансформациялануу жана менчиктештирүү процесстеринде аялдардын абалы өзгөрүлгөн. Массалык менчиктештирүүнүн натыйжасы катары «жаңы социалдык статусту» жакшы өздөштүргөн «номенклатуралык менчик ээси» деп эсептелинген жаңы аялдар тобу пайда болгон.

Республикадагы рыноктук экономикалык мамилелердин өнүгүшүнө ылайык, аялдар жаңы социалдык статустарды өздөштүрүп, алардын арасында эмансипация процесси жүргөн. Аялдар арасында ишкер жана менчик ээлери катмарлары пайда болгон. Жаңы рыноктук түзүлүштү тез өздөштүргөн (жогорку билимдүү жана квалификациялуу) жигердүү иш жүргүзгөн «ишкер аялдардын» жаңы катмары түзүлгөн. Ишканаларды, кооперативдерди жана соода уюмдарын башкарууга жөндөмдүү, активдүү аялдардын жаңы катмары, рынок экономикасынын жаңы кесибби болгон «челнокчу» аялдардын топтору пайда болуп, арзан баадагы товарларды ташып келе баштаган. Өткөөл мезгилде «челнок аялдар» өлкөнүн экономикасын сактап калууга зор салымын кошуп, жергиликтүү калкты товар менен камсыздап, жумушчу орундарын камсыздашкан.

Өнөр жайдын кризиси жана рынок экономикасы тигүү тармагы менен цехтерди жараткан. Тигүү тармагы аялдарды жумушчу орун менен камсыз кылып, тигүүчүлүк каражат табуунун булагына айланган. Эгемендүүлүк жылдары «жигердүү ишкер», «менчик ээлери», «тигүүчүлөр же цех ээлери» аттуу аялдардын топтору пайда болгон. Албетте пандемия ишкердүүлүккө чоң залакасын тийгизип, карантиндик чектөөлөр ишкердүүлүктү басаңдаткан. Натыйжада, аялдар көп иштеген ишканалар (текстиль, мейманкана жана коомдук тамактануу жайлары) аябагандай жабыркаган.

Массалык жумушсуздуктун жана жакырчылыктын өсүшүнөн, социалдык камсыздоонун начардыгынан, өзгөчө айыл жериндеги аялдардын көпчүлүгү материалдык жыргалчылык жана жеке муктаждыктарын канааттандыруу үчүн шаарларга жана чет өлкөлөргө миграцияга кетүүгө аргасыз болушкан. Мигрант аялдардын акча которуулары үй-бүлөнү камсыздоо булагына айланган. Жакырчылыктын айынан аялдар өз укуктары бузулган эмгек жана жашоо шарттарын кабыл алууга аргасыз болушкан. Көпчүлүк учурда эмгек мигранттары адам сатуу коркунучуна кабылышкан. Адам сатууга дуушар болгондордун 70% аялдар жана кыздар түзүп, 96% жыныстык эксплуатациянын курмандыктары болушкан. Адам сатуу кылмышы

жазасыз кала берген. Кыргызстан аялдарды кулчулукка сатуучу трансулуттук соода өлкөлөрдүн катарына кирген. Себеби, жыл сайын 15 миң жаран адам сатуунун курмандыгы болуп, 24 миң адам кулчулуктун шартында жашаган.

Бийликтеги коррупциянын деңгээли аялдардын парламенттеги өкүлчүлүгүнөн көз каранды экени белгилүү. Кыргызстанда 30% квота болгондугуна карабастан, улуттук деңгээлде мамлекеттик органдарда аялдардын өкүлчүлүгү азайган. 2020-жылы бул көрсөткүч 19,3% төмөндөгөн. Кыргызстанда рынок экономикасынын шартында жумушсуздук күч алганына байланыштуу, айрым жарандар радикалдык агымдарга бат өтүп кетүү коркунучу жогорку деңгээлде болгон. Жакырчылыктын деңгээлинин жогорулашы маргинал топторду жаратып, өлкөнүн саясий, социалдык, экономикалык абалына терс таасирин тийгизген.

Кыргызстандагы өкмөттүк эмес уюмдардын көпчүлүгүн аялдар түзүшкөн. Алардын түзүлүшүнө ири каржы холдингдерди, күч структураларды, атайын кызматтарды, массалык маалымат каражаттарды, саясий партияларды көзөмөлдөгөн трансулуттук корпорациялар эл аралык жана донордук уюмдар аркылуу көмөкчү болушкан. Өкмөттүк эмес уюмдар жана массалык маалымат каражаттары республиканын бардык региондоруна келечекте таасир этүү максатында өздөрүнүн филиалдарын ачышкан. Өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдүн аркасында трансулуттук корпорациялар турган. Эл аралык уюмдар өкмөттүк эмес уюмдар секторунун калыптанышында негизги ролду ойноп, алар тарабынан 90%-100% чейин каржыланган. Албетте, өкмөттүк эмес уюмдардын ишмердүүлүктөрү ар түрдүү. Айрым өкмөттүк эмес уюмдар тарабынан көптөгөн аярлуу жарандарга юридикалык бекер жардам көрсөтүлгөн, жергиликтүү өз алдынча башкаруу жана мамлекеттик структуралар үчүн тренингдер өткөрүлүп, аналитиканы иштеп чыгышкан.

Эгемендик жылдарда рынок экономикасы өлкөнүн экономикалык, социалдык жана билим берүү тармактарындагы актуалдуу көйгөйлөргө жана коом алдында институционалдык милдеттерин аткара албаган билим берүү мекемелеринин жоопкерчиликсиз мамилесине алып келип, анын жемиши

катары өткөөл мезгилде өлкөдө сабатсыз жаштар пайда болгон. Кесип тандоодо кыздардын билимге тартылуу көрсөткүчтөрүнүн жакшырганына карабастан, 9-класстан кийин окууну таштоо тенденциясы болгон. Жакыр үй-бүлөлөрдөн чыккан минималдуу билимдин деңгээлине ээ болбогон балдардын мектепке барбай калуу феномени пайда болуп, алардын саны жылдан жылга өскөн. Жогорку билим берүү деңгээлинде кесип тандоодо гендердик сегрегация сакталган. Саламаттыкты сактоодо жана коомдук илимдерде аялдар көпчүлүктү түзгөн. Табигый илимдер, инженердик техникалык адистиктер, курулуш, аскер иштери, транспорттук адистиктер, балык чарбалары эркектердин артыкчылыгы катары калган.

Республикада үй-бүлөлүк зордук-зомбулук жылдан жылга өсүп, жабык эшиктер артындагы мүнөздө калган. Ошол эле мезгилде кыз ала качуу көбөйүп, жашоонун көндүмүнө айланган. Кыз ала качуу кылмышы мыйзам боюнча жазага тартылаарына карабастан, күнөөкөрлөр жазасыз калган. Жашы жете элек өспүрүмдөрдүн никеге туруусу, эрте төрөт деңгээли жогору болгон. Мыйзамдуу каттодон өтпөгөн диний ырым-жырымдар боюнча никеге турган учурлар кезиккен. Нике кыюу үй бүлөнүн жаралышынын далили катары кабыл алынып, нике популярдуулугу өскөн. Өзгөчө жашыруун латенттүү мүнөздөгү секелек кыздардын зордукталышы көбөйгөн. Коомдун моралдык деградациялышы аялдарга карата үй-бүлөлүк зомбулуктун деңгээлин жогорулатып, нике курагына жете элек жаш кыздарга нике кыюу, жашы жете элек кыздардын эрте эне болуу феноменин пайда кылган.

Көңүл бургандарыңыз үчүн, рахмат!

К.А.Мусабаева.: Диссертанка суроолор барбы?

Турдакунов А.А.: Диссертациялык иште өлкөлөр арасында зомбулук боюнча башка мамлекеттер арасында, Кыргызстанда 53 деген көрсөткүчтө экен. Башка мамлекеттер арасында окшоштуктар жана айырмачыктар барбы?

Карабаева К.Н.: 1996-жылы БУУнун аймактар аралык илимий изилдөө институту тарабынан дүйнөнүн 34 мамлекетинде кылмыштуулук жана адилеттүүлүк боюнча (ЮНИКРИ) Борбордук жана Чыгыш Европа, ошондой эле КМШ өлкөлөрүндө жумуш ордунда зомбулуктан жабыркагандар тууралуу

маалымат алуу үчүн ири масштабдуу изилдөө жүргүзгөн. Бул мамлекеттер арасында Румыниядан (108 деген көрсөткүч) кийинки эле Кыргызстан (53 деген көрсөткүч) аялдарга карата көрсөтүлгөн зомбулук жана жыныстык асылуунун деңгээли боюнча алдыңкы позицияларда экендиги берилген. Бул өтө өкүнүчтүү. Зордук-зомбулук дүйнөнүн көпчүлүк өлкөлөрүндө бар. Өнүккөн өлкөлөрдө зомбулуктун деңгээли салыштырмалуу төмөн.

Турдакунов А.А.: Аялдар «челнок бизнесине» эмне үчүн көбүрөөк барган?

Карабаева К.Н.: XX кылымдын 1990-жылдары көптөгөн постсоветтик республикаларында «челнок бизнеси» феномени массалык мүнөзгө ээ болгон. Бул мезгилде салыштырмалуу жогорку билимдүү, мурунку жашоосунда билим берүү жаатында, өндүрүштө иштеген, илим менен алектенген аялдар челнок болушкан. Экономиканын жаңы шарттарына ыңгайлашуу жана өзгөрүү эркектер үчүн кыйынга туруп, натыйжада, үй-бүлөдөгү негизги орунду аялдарга өткөрүп берүүгө мажбур болушкан. Челноктор республиканын жана жалпы эле аймактын өнүгүшү үчүн чоң салым кошушкан. Алардын эмгегинин аркасында Кыргызстанда «Дордой» соода дүң комплекси түзүлүп, кыска мөөнөт ичинде соода жана лингвистикалык хабга айланып, Кытайдан КМШ өлкөлөрүнө, Азия менен Европага товарларды экспорттоо жана ташып келүү борборуна айланган.

Бийлибаев К.Ш.: Динге жакын мамлекеттерде Өзбекстанда, Таджикстанда соодагерликте аялдарды эркектер коштоп жүрөт деген пикир бар. Кыргыз аялдары арасында эгемендик жылдары «челнок бизнеси» менен алектенгендер көп болуп жатат, бул жерде кандай айырмачылыктар бар?

Карабаева К.Н.: Кыргыз аялдарынын менталитетинин өзгөчөлүгү болуп байыртадан эле коомдо өздөрүн эркин алып жүрүшүндө. Кыргыз аялдарынын Орто Азия элдеринин аялдарына салыштырмалуу эркин болушу тууралуу тарыхый булактарда да жазылган. Ал эми эгемен жылдары кыргыз аялдары арасында эмансипация терең жүрүп, аялдар коомдун бардык тармактарында өздөрүнүн жигердүүлүгүн көрсөтүшкөн. Миграция процессинде да феминизация болгон.

Турдакунов А.А.: Аялдар эркектерге салыштырмалуу эмне себептен базарга көп чыгышкан жана миграцияга да аялдардын саны көбөйдү деп жазылган, ошого түшүндүрмө берсең.

Карабаева К.Н.: Рынок экономикасынын шартында үй-бүлөдө, коомчулукта, жумушчу орунда аялдардын ролу өзгөрдү. Рынок реформалары эркектердин салттуу түрдө үй-бүлөсүн материалдык жактан камсыз кылуу милдетин аткара албай калышына алып келип, айрым үй-бүлөлөрдө бул ролду аялдар аткара баштаган. Көпчүлүк үй-бүлөлөрдө негизги «табарман» аялдар болушуп, алардын эмгеги менен үй-бүлө жан сактоого өткөн. Экономиканын жаңы шарттарына ыңгайлашуу жана өзгөрүү эркектер үчүн кыйынга туруп, натыйжада, үй-бүлөдөгү негизги орунду аялдарга өткөрүп берүүгө мажбур болушкан. Мигранттардын арасында аялдардын саны да көбөйгөн. 2020-жылы Россиядагы кыргыз мигранттардын дээрлик 40% аялдар түзгөн, ал эми тажик жана өзбек аялдары бул өлкөлөрдүн ар биринен келген мигранттардын жалпы санынын 20% жеткен эмес. Кээ бир учурларда аял миграцияга кетип, күйөөсү үйдө отурушу керек деген чечим кабыл алынган, себеби, аялдар ишенимдүү жана көбүрөөк акча которушат деп эсептелинген. Мурун ата-энелер кыздарынан эч качан жардам күтүшпөсө, 2000-жылдары кыздардын 30% ата энелерине материалдык жардам көрсөтүшкөн.

Шейшенбаева А.М.: Башка иштерден сиздин ишиниздин айырмачылыгы жана жаңычылдыгы кайсылар? Аялдардын коомдогу ролу жана абалы негативдүү көрүнгөндөй да. Кандай бийиктиктерге жеткен ийгиликтерге жеткен?

Карабаева К.Н.: Албетте Кыргызстандын аялдарынын коомдогу ролун жана абалын изилдеген илимий изилдөөлөр болгон. Мисалы, совет доорунда бир катар окумуштуулар илимий изилдөөлөрдү жүргүзүшкөн. Эгемендик мезгилинде да ар кайсы тармактарда аялдардын ордун изилдеген эмгектер арбын. Менин илимий изилдөөмдүн башкалардан айырмачылыгы коомдогу аялдардын ордун жана ролун биринчи жолу комплекстүү изилденгендигимде турат. Ал эми жаңычылдыгы деп эгемен жылдары ааламдашуу процессинин негизинде Кыргызстандын аялдарынын абалынын жана ролунун өзгөрүшү деп эсептейм. Ааламдашуу процессине өтүү өтө оор жагдайларда жүргөн, ошол себептен эгемендиктин алгачкы жылдары коомдо негативдүү көрүнүштөр байкалган. Ошондой эле Кыргызстандын аялдары ааламдашуу процессинин

ыңгайлуу оң жактарын да туура пайдаланышкан. Натыйжада, тигүү тармагында, ишканаларда, айыл чарбасында иштеген жигердүү ишкер аялдардын катмары өсүп чыккан. Мисалы, челнокчу аялдардын ишмердүүлүгүнүн артынан Дордой дүң базары түптөлгөн. Ошондой эле, миграциянын катарында аялдардын саны өсүп, акча которуулар аркылуу өлкөнүн экономикасынын өсүшүнө зор салым кошушкан.

Ботоканова Г.Т.: Кайсы архивдик булактарды колдондуңуз? Тарых илиминде аялдардын абалын изилдеген окумуштуулар кимдер?

Карабаева К.Н.: Мен учурдагы архивдик булактарды пайдаландым. Министрликтердин, агенттиктердин, эл аралык уюмдардын отчеттору, маалыматтары аталган тема боюнча көптөгөн кызыктуу маалыматтарды алууга мүмкүнчүлүк берди, ошондой эле эл аралык уюмдардын, чет элдик басылмалардын маалыматтары да колдонулду. Диссертация жазууда аялдардын абалын изилдеген Ж.С.Татыбекова, Р.Осмоналиева, А.Табышалиева, А. Апышева, С.Бекходжаева ж.б. окумуштуулардын эмгектерин пайдаландым.

Г.К.Абдалиева: Изилдөөндө кандай принциптерге таянып, кандай ыкмаларды колдондуңуз?

Карабаева К.Н.: Изилдөөнүн методологиялык негизин тарыхый, илимий объективдүүлүк, системалуулук принциптери түздү. Диссертацияда жалпы илимий жана тарыхый ыкмалар колдонулду. Жалпы илимий ыкмалардан индукция, дедукция, анализ, синтез, абстракция, салыштырмалуу, критикалык талдоо аттуу ыкмалар колдонулду. Тарыхый-аналитикалык салыштырма ыкмалар айыл чарбасындагы, өнөр жайындагы, саясий, социалдык чөйрөлөрдөгү аялдардын абалын анализдөөгө колдонулду. Эгемендик жылдарындагы өлкөдөгү аялдардын коомдогу ордун, абалын, шарттарын, трансформацияланышын изилдөөгө хронологиялык-проблемалык, тарыхый-системалык, структуралык-функционалдык талдоо, тарыхый-институционалдык мамиле, тарыхый-салыштырмалуу, микросоциалдык мамилелер мүмкүндүк берди.

Шейшенбаева А.М.: Изилдөөңүздө кандай илимий жаңылык кийрип жатасыз?

Карабаева К.Н.: Изилдөөдө бир канча жаңылыктарды кийригенге аракеттендим, ошолордун ичинен бөлүп караганым булар болду:

- Кыргызстандын коомдук турмушундагы аялдардын абалы жана ролу (1991-2021жылдардагы) заманбап Кыргыз тарыхнаамасында диссертациялык деңгээлде биринчи жолу комплекстүү изилдөөгө аракет жасалды. Изилденип жаткан теманын тарыхнаамасы талдоого алынып, системага салынды;
- Кыргызстандын алгачкы эгемендүү жылдарда жүргүзүлгөн өнөр жайын, айыл чарбасын менчиктештирүүчү ПЕСАК жана АПЕАК программалары аркылуу трансулуттук корпорациялардын каржылоосунун негизинде экономиканын трансформациялануу процессинде аялдардын абалы изилденди.
- Экономикалык реформа жүргөн жылдары аялдар арасында ишканаларды, кооперативдерди, соода уюмдарын жана тигүү тармагын башкарууга жигердүү ишкер жана менчик ээлери жаңы катмарлары, рынок экономикасынын жаңы кесиби болгон «челнокчу» аялдардын ишмердиги талдоого алынды;
- Аялдарды кулчулукка сатуучу трансулуттук соода Орто Азия өлкөлөрү үчүн салыштырмалуу жаңы көрүнүш катары талданып, Кыргыз Республикасы кулчулук, эмгек жана жыныстык эксплуатациялоо максатында адамдарды сатуунун келип чыккан, транзиттик жана бара турган өлкөсү да болуп бара жатканы көрсөтүлдү.
- Кыргызстандагы өкмөттүк эмес уюмдардын көпчүлүгүн аялдар түзүшкөнү, алардын түзүлүшүнө трансулуттук корпорациялар эл аралык жана донордук уюмдар аркылуу көмөкчү болушкан. Рынок экономикасынын шартына байланыштуу жумушсуздуктун, жакырчылыктын деңгээлинин жогорулашы аялдардын айрым социалдык, саясий активдүүлүгүнүн өзгөрүшүн шарттаганы аныкталды;
- Коомдун трансформациялануу учурунда үй- бүлөдөгү зомбулуктун күч алышы, нике курагына жете элек жаш кыздарга нике кыюу, жашы жете элек кыздардын эрте эне болуу феномени пайда болушу, өзгөчө жашыруун

латенттүү мүнөздөгү секелек кыздардын зордукталышы, кыз ала качуунун көбөйүшүнө таасир этүүчү факторлор талдоого алынды;

Мусабаева К.А.: Башка суроолор жок болсо, анда талкууга өтөлү. Талкуу үчүн сөз чакырылгандарга берилет.

Батаканова С.Т. –педагогика илимдеринин доктору, профессор: К.Н.Карабаеванын кандидаттык диссертациясын окуп чыгып, эмгекте көптөгөн кенен материалдар бар экенин байкадым. Диссертациялык эмгек азыркы убактагы актуалдык маселелердин бири катары жазылган. Мен тарыхчы эмесмин, ошондой болсо да илимпоз катары айтайын деген оюм бар. Биз эгемендик мамлекет катары болгондон бери, илимий жактан ар кыл темадагы эмгектерге бет алып жатканыбыздан кийин албетте жаңы илимий эмгектер, изилдөөлөр талаптын учуруна жооп бериши керек. Дүйнөлүк тарых жаңыланып жаткан кезде, жаңычыл көз карашта изилдөө катары автор тарабынан ар тараптуу изилденип, иреттүү изилдөө, иликтөө, жаңыча көз караштын актуалдуулугуна багыт бере алган эмгек боло алат. Диссертациянын структуралык түзүмү эч кандай каршылыкты жаратпайт. Төрт баптан туруп: киришүү, корутунду, пайдаланган адабияттардан тизмесинен түзүлгөн. Жалпы жагынан айтканда, диссертациялык эмгек изилденип, жакшы жазылгандыктан талапка толугу менен жооп берет. Ошондуктан диссертациялык ишти коргоого сунуш кылам.

А.Жоошбекова – тарых илимдеринин доктору, профессор, И.Арабаев ат.КМУнун Кыргызстан тарыхы жана этнология кафедрасынын башчысы: Бүгүн талкууга алып жаткан К.Н.Карабаеванын диссертациялык ишинде абдан көп эмгектенгени, көптөгөн материалдарды топтоп жакшы эмгекти жаратканы байкалат. Диссертациянын структурасы логикалык жактан абдан туура түзүлгөн: киришүү, тарыхнаама, методология, изилдөө ыкмалары жана булактык базасы, андан кийин иштин өзү эки баптан турат. Диссертациялык эмгекти илимий жактан дагы бир сыйра ондоп, түзөп карап чыкса негизинен талапка толугу менен жооп берет. Жалпы жагынан алганда жакшы жазылган, материалдар арбын, кенен жактоого сунуш берем.

Г.К.Абдалиева – тарых илимдеринин кандидаты, доцент: К.Н.Карабаеванын диссертациялык эмгегинде көптөгөн материалдар бар экени байкалат. «Кыргызстандын коомдук турмушундагы аялдардын абалы жана ролу (1991-2021-жылдар)» деген темасында өтө татаал, нары кызыктуу, илимий

жактан абдан чоң эмгек кылганы байкалып турат. Диссертациялык иште абдан чоң эмгек кылганы байкалып турат, сиздин мындан аркы ишиңизге ийгилик каалайм. Диисертациялык эмгегинизди жактаганга сунуштайм.

Ч.К.Керимбекова – тарых илимдеринин кандидаты, доцент: К.Н.Карабаеванын жазган диссертациялык эмгегин окуп чыктым. Автор абдан так жана кылдат изилдеген. Эмгектин айрым жерлеринде техникалык, грамматикалык каталар кеткени орун алган, менимче айтылган сын-пикирлерден кийин кайра карап чыгат деген ойдомун. Негизинен алганда, абдан чоң эмгек жаралган, диссертация жактоого эмгек толугу менен жооп берет.

Ч.Өмүрбеков – тарых илимдеринин кандидаты, доцент, – Диссертанттын жаңы табылгалары өзүнүн талыкпаган эмгегинин негизинде жазылганы далил болуп турат. Негизинен алганда, диссертациялык эмгек жакшы жазылган, автордун ишине ийгилик каалайм. Жазылган диссертациялык иш коргоого татыктуу.

Курбанова Н.У.– тарых илимдеринин доктору, профессор: Мен дагы бул диссертацияны окуп чыктым. Диссертант аябай чоң эмгек жасаган. Бирок диссертантка эң биринчи талкууда сын-пикир керек. Азыркы күндөгү жаңы тарых методологиясы боюнча совет мезгилинде тарых инсансыз болгон деп, биздин кемчилигибиз ошол. Эгер сен философия боюнча диссертация жазсаң анда болот эле. Тарых бул так математикалык илим, же болгон же болгон эмес. Эгер болсо, анда адамдар, уюмдар, конкреттүү инсандар турушкан. Экономикалык жактан миңден ашык киреше киргизген бизнес айымдар бар. Айыл чарба тармагында чет мамлекетке чыккан бизнес кылган аялдарды көрсөтсө болот. Саясий жактан Р.Отунбаевны Кыргызстанда биринчи президент аял деп белгилесе болот. Негизи чоң иш жасалыптыр. Диссертациялык ишти коргоого сунушун колдойм.

Бийлибаев К.Ш. – тарых илимдеринин кандидаты: КУАУнин Диссертациялык эмгекти баштан аяк окуп чыктым. Жазган эмгеги аялдардын коомдук эмгекке, айрыкча социалдык-экономикалык иштерге катышкандыгы боюнча жазылган биринчи эмгек деп ойлоп жатам. Эмгекте ар бир тармактарга көп көңүл бурган. 30 жылдын ичинде Кыргызстандын кандай абалда болгону жакшы жазылган жана мактоого татыктуу. Ошону менен да катар бир нече кемчиликтер да бар. Ал тууралу өзүнчө кагазга белгилеп койдум. Айрым экономикалык терминдерге түшүндүрмө бериш керек. Себеби, диссертация

жакталгандан кийин ал интернетке чыгат, аны канчалаган адамдар окушат. ПЕСАК программасы экономикалык-социалдык жактан пайдалуу болгон жагынан көңүл бурулса. Социалдык курамын жакшылап караш керек. Эмгектен алынып которулганда дагы стилистикага көңүл буруш керек, көп жерлерде кездешет. Рим цифрасынан кийин тире коюлат, орфография жана грамматикага тиешелүү үй-бүлө деген сөздөргө тире бериңиз көп жерде жазылган. Миграцияда которулган акчаларды бир канча жерге кайталап жибергенсиз. 4-параграф абдан жакты. Сунуштамаңыз абдан көп экен, ошону чогултуп бир топтомго салып кыскартыңыз. Эмгегиңиз жакшы, чоң эмгек жасагансыз. Жаңылыгыңыз да жакшы, анткени комплекстүү каралган биринчи диссертациялык эмгек деп эсептейм.

Шейшенбаева А.М. – философия илимдеринин кандидаты, КУАУнин тарых жана философия кафедрасынын доценти: Диссертациялык ишти карап чыгып, жакшы жогору деңгээлде жазылган иш деп айтсак болот. Диссертанттын бул иши көп жылдан бери жасаган эмгеги, көпчүлүк иликтөөлөр, социологиялык изилдөөлөр көрсөтүлгөн. Диссертациянын ичинде каталарын белгилеп койгом. Менин айтайын дегеним, 1991-жылдан баштап 2021-жылга чейин эмес, бир 5 жылды алса жетиштүү болот беле, көп эмеспи деп ойлодум. Иште тарыхнаамасы жакшы жазылган, булактары, ыкмалары абдан жакшы деңгээлде жазылган. Чоң эмгек жасалган! Ийгилик каалап, илимий ишти коргоо сунушун колдойм.

Турдакунов А.А. – КУАУнин тарых жана философия кафедрасында улуу окутуучу: Мен суроо бергенде негизинен бердим ошолорго анализ берип койсо. Кыз ала качуу боюнча С.Абрамзонго, жана башка окумуштуулардын эмгектерине кайрылыптыр. Азыр негизинен кыз ала качуу кичине мурункуга караганда салыштырмалуу азыр андай эмес, азыр аз. Ушуларды карап чыксаң. Өзүң айткандай, биринчи жазылып жаткан иш. Чыйыр салынды десек болот. Эгемен жылдардагы аялдардын коомдогу ролу деп чыйыр салынды, жол көрсөтүп бере турган диссертация болот деп ишенебиз. Ошондуктан, диссертациялык иш коргоого татыктуу, сунушту колдойм.

Иманов А.И. – КУАУнин тарых жана философия кафедрасында окутуучу: Ишиңизди толук окуп чыктым. Сизге ийгилик! 4-бапта аялдар социалдык-маданий чөйрөдөгү кыз ала качуу, аялдарга зордук зомбулукту өсүшүнөн улам аялдардын ролу ылдый түшүп калды. Акыркы эгемен жылдары маданияттын жетишпегендигиби? Же батыштын массалык маданиятынын таасириби? АКШ

окшогон донорлор келип жатат дедиңиз, ошондуктан аял затына аяр мамиле кылбай калгандыгыбы? Ушуну да чагылдырсаңыз деген оюм. Аябай жакшы жазылган иш. Акыркысы ковид мезгили да көп берилиптир. Ийгилик каалап, диссертациялык ишти коргоого сунушка кошулам.

Ботоканова Г.Т.— философия илимдеринин доктору, профессор: Урматтуу коллегалар, урматтуу Кипариза Нурдиновна тема абдан актуалдуу, мен билгенден акыркы 5 жыл ичинде ВАКка социология, политология, философия, тарых боюнча жок аял заты менен байланышкан мындай диссертация түшкөн эмес. Ошондуктан бул илимде абдан актуалдуу тема. Мен сунуштарымды, пикиримди айтып коеюн. Кыргыздарда аялзаттын орду, абалы эки жолу гана чон тарнформация болгон. Биринчиден, Октябрь революциясынан кийин салттуу коомдогу аялдын орду терең трансформация болгон, экинчи жолу 90-жылдары. Ага чейин баягы салттуу коомдо аялдын орду туруктуу болуп тура берген канча кылымдан бери. Ошондуктан ушуну актуалдуулугунда белгилеп коюш керек. Көп тарыхчыларда орчундуу кемчиликти ушу методологиясында кетиришет. А.С. Кочкунов тарыхчылар методологияны жакшы билбейт деп ачык айткан. Бирок мен азыр диссертацияны окуп чыгып, 10 жылдан бери методологиясы жакшы жазылган биринчи диссертацияны көрүп жатам. Методологиясы абдан жакшы жазылган деп айта алам, изилдөөнүн кайсы денгээлинде, кайсы этабында мындай ыкма колдонулган деп абдан жакшы жазылган. Тарых боюнча көп эле диссертацияларды окуп жүрөбүз, биринчи жолу көрүп жатам бул диссертация эмпирикалык денгээлде ушундай методдор, ыкмалар колдонулган деп жакшы жазылган. Калган баптарын да карап чыктым, абдан жакшы жазылган. Болгону сунушум бар текстти дагы техникалык жактан жакшы карап чыгып, кыскартылган сөздөрдүн тизмесин 1 барак кошуш керек го. Аягында, диссертация жалпы жонунан айтканда максатына жеткен, иш бүткөн. Ийгилик каалайм! Диссертациялык ишти коргоо сунушуна кошулам.

Мусабаева К.А. – тарых илимдеринин кандидаты: КУАУнин тарых жана философия кафедрасынын доценти: Диссертациялык ишти окуп чыктым. Эмгектин мындан да актуалдуулугун күчтөндүрүү зарыл деп эсептейм. Мисалы, үй-бүлө саясаты боюнча, гендердик багыт боюнча мыйзамдардан кошуп, жаны тенденцияларды көрсөтүп, дискредитация, исламизация менен байланыштыруу туура болот. Экономикалык жактан тигүүчү, улуттук буюмдарды кустардык өндүрүш, аялдар өздөрүн реализациялоо начар денгээлде. Үй бүлөлүк зомбулук,

ала качуу социалдык-экономикалык проблемалар менен байланыштуу. Ошондой эле ислам канондору бурмаланып жатат. Шаарларда жаштардын арасында үй бүлө куруу кечендеди. Шаардык жаш үй бүлөлөр 1-2 гана балалуу болушууда, төрөт деңгээли түшүп кетти. Ажырашуулар жана үй бүлө зомбулугу боюнча мыйзам базасы жакшы, бирок ал реалдуу жашоодо иштебейт. Диссертациялык эмгекке конкреттүү адамдарды кошуп койсоң деген дагы сунуш бар. Негизинен алганда, чоң иш жасалган, маалыматтар жетиштүү көп. Диссертантка ийгилик каалап, диссертациялык иш коргоого татыктуу.

Осмонов Ө.Ж. – КР УИА корреспондент-мүчөсү, тарых илимдеринин доктору, профессор, КУАУнин тарых жана философия кафедрасынын башчысы, диссертация аябай жакшы деңгээлде талкууланды. Айтылган сын пикирлер боюнча айтканда, биринчи кандидаттык диссертация жазып жатканда, материалды аябай көп чогултуп алмай, көп нерсени айткысы келгендей. Кипариза Нурдиновна да көп жылдан бери иштеп, аябай көп материалдарды чогулткан. биздин азыркы мезгилдеги концепциянын эң өзгөчөлүгү бул тарыхты инсандаштыруу. Совет мезгилиндеги тарыхты эң биринчи эл массасы, экинчи орунда таптар, үчүнчү орунда партия, төртүнчү орунда инсан жасайт. Тарыхты инсандаштыруу концепциясы керек. Ар бир тармак боюнча көрүнүктүү аялдарды айыл чарбада, саясатта, жарандык коомдо көрүнүктүү аялдарды белгилөө зарыл. Сын жакшы болду. Сөзсүз түрдө аялдардын турмушундагы 2 чоң өзгөрүүнү кошуш керек. Октябрь революциясы бир өзгөрткөн. Анан эгемендик бир чоң өзгөрткөн деген жаңылык. Бул диссертация дурус диссертация, актуалдуу жазылган. Мектепти алтын медаль менен бүткөн канча жылдан бери мугалим болуп иштейт, деңгээли жакшы. Историяграфияда конкреттүү эле Кыргызстандын аялдарынын коомдук турмуштагы орду XIX кылымдагы орус окумуштуулары келгенден баштап эле кыргыз коомуна, аялдардын ролуна кызыга баштаган. Жоокерчилик заманда да, аялдар эркектер менен кошо салгылашкан, бөтөнчө үй жайын, балдарын коргогон учурда эркектерден ашып түшөт экен аялдардын эрдиги деп таң калышкан. Айтылган сын-пикирлерди эске алуу менен, 1-2 айлык жумуш кайрадан кафедрадан кайра карап туруп сунуштасак. Анда колго салып койсок. Бирок, объективдүү сын-пикирлер айтылды. Жетекчи катары, К.Н.Карабаеванын диссертациялык эмгегине сын-пикирлердин айтылгандары туура деп эсептеймин, бул жагынан автор оңдоп,

түзөө жагын колго алып, иштеп чыгат деген ойдомун. Негизинен диссертациялык эмгек абдан кенен иликтенип жазылган, мен жетекчи катары жактоого даяр деп эсептейм.

Карабаева К.Н.: Урматтуу талкууга катышкандар бүгүнкү менин ишиме өз убактыңарды бөлүп, жазылган диссертациялык эмгекти окуп чыгып, терең талдап баа берип, өз оюңарды тереңирээк айткандарыңарга сиздерге өз ыраазычылыгымды билдирем. Силердин айткан сын-пикириңер, сунуштарыңар мен үчүн абдан таасирдүү болду деп эсептейм. Мага дагы иштеп, түздөп чыкканга убактым бар, илимий эмгегиме теоретикалык жактан оң таасирин тийгизген жакшы ойлорду айттыңар. Мындан ары да өз эмгегимди, күчүмдү жумшоодо теоретикалык билим деңгээлимди тереңдетүүдө силердин айткан сунуш, пикириңерди, кетирилген кемчиликтерди оңдогонго аракет кылам.

Мусабаева К.А. – тарых илимдеринин кандидаты, доцент: Урматтуу коллегалар, Карабаева К.Н. «Кыргызстандын коомдун турмушундагы аялдардын абалы жана ролу (1991-2021жылдар)» тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган адистиги 07.00.02. Ата Мекен тарыхы боюнча диссертациялык эмгегин жактоого сунуш кылынсын деген тыянакка келдик.

07.00.02 – Ата Мекен тарыхы адистиги боюнча К.Скрябин атындагы Кыргыз Улуттук агрардык университетинин тарых жана философия кафедрасынын ага окутуучусу К.Н. Карабаеванын «Кыргызстандын коомдун турмушундагы аялдардын абалы жана ролу (1991-2021жылдар)» деген темадагы кандидаттык диссертациясы боюнча

КОРУТУНДУ

1. Теманын актуалдуулугу:

Ааламдашуу доорунда эл аралык коомчулуктан сырт эч бир мамлекет өз алдынча саясат жүргүзүп, өз алдынча өнүгө албастыгы белгилүү. Анын ичинде Кыргызстан дагы коңшу мамлекеттер менен, кайсы бир уюмдарга мүчө-мамлекет катары эл аралык коомчулук менен тыгыз байланышта иш алып барып, Борбордук Азия республикалары менен кызматташтыкта гана

ааламдашуунун геосаясий турбуленттигине туруштук бере алат. Дүйнөдөгү болуп жаткан ааламдашуу процесси Кыргызстандын саясий, социалдык жана экономикалык чөйрөлөрүндө трансформация процессин жаратты. Трансформация процесси калктын бардык катмарларына жана социалдык топторуна өзгөрүүлөрдү алып келди. Доорлор алмашкан убактагы трансформациялар аялдарды өзгөрүүгө дуушар кылды. Аялдар алгач 1917-жылы чоң трансформацияга туш болушса, экинчи ирээт 1990-жылдары жүргүзүлгөн экономикалык реформалардын негизинде оор сыноого кезиккен.

1990-жылдардагы Кыргызстанда болгон социалдык-экономикалык, саясий өзгөрүүлөр аялдардын коомдогу ордунун жана ролунун өзгөрүүсүнө алып келди. Эгемендик жылдарында аялдар экономикалык, социалдык-саясий жана руханий чөйрөдөгү жаңылануу процесстеринде жигердүүлүктөрүн көрсөтүштү. Аялдардын коомдогу статусунун өзгөрүшү менен байланышкан көйгөйлөрдү, бул топту социалдык жактан коргоо, анын рыноктук шарттарга ыңгайлашуу мүмкүнчүлүктөрүн изилдөө актуалдуу маселе экендиги талашсыз.

Бүткүл дүйнөлүк интеграция процессинде аялдардын коомдук турмуштагы ээлеген орду жана ролу өзгөрүүгө дуушар болду. Ааламдашуу процесси адамзат баалуулуктарын радикалдуу өзгөртүүгө алып келип, тарыхый өнүгүүнүн негизинде мурунтан калыптанган айрым бир маданий түзүлүштөр жокко чыгарылып, техногендик цивилизациянын жаңы темптери өнүгүүдө. Ар бир мамлекеттин алдында ааламдашуу процесси түзгөн катаал социалдык-маданий, саясий, экономикалык жагдайларынан чыгуу жолдорун, мында аялдардын орду менен ролун изилдөө диссертациялык иштин актуалдуулугун айгинелейт.

2.Изилдөөнүн жаңылыгы:

Кыргызстандын коомдук турмушундагы аялдардын орду жана ролу (1991-2021жылдардагы) заманбап Кыргыз тарыхнаамасында диссертациялык деңгээлде биринчи жолу комплекстүү изилдөөгө аракет жасалды. Изилденип жаткан теманын тарыхнаамасы талдоого алынып, системага салынды;

- Кыргызстандын алгачкы эгемендүү жылдарда жүргүзүлгөн өнөр жайын, айыл чарбасын менчиктештирүүчү ПЕСАК жана АПЕАК программалары аркылуу трансулуттук корпорациялардын каржылоосунун негизинде экономиканын трансформациялануу процессинде аялдардын абалы изилденди.
- Экономикалык реформа жүргөн жылдары аялдар арасында ишканаларды, кооперативдерди, соода уюмдарын жана тигүү тармагын башкарууга жигердүү ишкер жана менчик ээлери жаңы катмарлары, рынок экономикасынын жаңы кесиби болгон «челнокчу» аялдардын ишмердиги талдоого алынды;
- Аялдарды кулчулукка сатуучу трансулуттук соода Орто Азия өлкөлөрү үчүн салыштырмалуу жаңы көрүнүш катары талданып, Кыргыз Республикасы кулчулук, эмгек жана жыныстык эксплуатациялоо максатында адамдарды сатуунун келип чыккан, транзиттик жана бара турган өлкөсү да болуп бара жатканы көрсөтүлдү.
- Кыргызстандагы өкмөттүк эмес уюмдардын көпчүлүгүн аялдар түзүшкөнү, алардын түзүлүшүнө трансулуттук корпорациялар эл аралык жана донордук уюмдар аркылуу көмөкчү болушкан. Рынок экономикасынын шартына байланыштуу жумушсуздуктун, жакырчылыктын деңгээлинин жогорулашы аялдардын айрым социалдык, саясий активдүүлүгүнүн өзгөрүшүн шарттаганы аныкталды;
- Коомдун трансформациялануу учурунда үй- бүлөдөгү зомбулуктун күч алышы, нике курагына жете элек жаш кыздарга нике кыюу, жашы жете элек кыздардын эрте эне болуу феномени пайда болушу, өзгөчө жашыруун латенттүү мүнөздөгү секелек кыздардын зордукталышы, кыз ала качуунун көбөйүшүнө таасир этүүчү факторлор талдоого алынды;

3. Изилдөөчүнүн жеке салымы:

Кыргызстандын эгемен жылдары жүргүзүлгөн экономикалык реформалардын негизинде келип чыккан трансформация процессинин натыйжасында

аялдардын ролунун өзгөрүшү, коомдун экономикалык, саясий, маданий турмушундагы алардын абалы жана орду иликтөөгө алынды.

4. Практикалык мааниси:

Изилдөөнүн негизги жоболору, жыйынтыктары, тыянактары Кыргызстандын эгемендүүлүк жылдардагы тарыхта аялдардын коомдук турмуштагы абалын жана ролун кененирээк көрсөтүүгө, бул багыттагы көйгөйлүү маселелерди чечүүгө өбөлгө болот. Изилдөөнүн материалдарын жалпы билим берүүчү орто мектептер, орто жана жогорку окуу жайлары үчүн окуу китептерин, атайы курстарды даярдоодо колдонсо болот.

5. Адистикке туура келиши:

Диссертациялык жазылган эмгеги, билим жагынан 07.00.02. Ата Мекен тарыхы боюнча толугу менен жооп берет. Азыркы убакта актуалдуу тема катары Кыргызстандын тарых илимине практикалык жана теоретикалык жактан жекече изилденип бүткөн эмгек катары мааниси бар.

Изилдөө мезгилинде 29 илимий макала жарыяланып, 7 илимий макала чет өлкөдө жарык көргөн. Экөө Россияда жана Казакстанда, дагы Өзбекстанда, Таджикстанда жана Испанияда, калган илимий макалалары Кыргыз Республикасынын илимий журналдарында жарык көргөн. Диссертациянын структурасы жана көлөмдөрү КР ЖАКтын талаптарына жооп берет. Авторефераттын мазмуну диссертациянын негизги талаптарына ылайык келет.

Диссертациялык жазылган эмгеги, билим жагынан 07.00.02. Ата Мекен тарыхы боюнча толугу менен жооп берет.

К.И.Скрябин атындагы Кыргыз Улуттук агрардык университетинин кеңейтилген жыйынында К.Н.Карабаеванын «Кыргызстандын коомдун турмушундагы аялдардын абалы жана ролу (1991-2021жылдар)»

диссертациялык ишин талкуулап,

Токтом кылат:

1. К.Н.Карабаеванын «Кыргызстандын коомдун турмушундагы аялдардын абалы жана ролу (1991-2021жылдар)» адистиги 07.00.02. – Ата Мекен тарыхы боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясы айтылган сын-пикирлерин эске алуу менен коргоого сунушталсын.
2. Карабаева Кипариза Нурдиновнанын «Кыргызстандын коомдун турмушундагы аялдардын орду жана ролу (1991-2021жылдар)» адистиги 07.00.02. – Ата Мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясы боюнча корутунду бекитилсин.
3. К.Н.Карабаеванын 07.00.02 – Ата Мекен тарыхы боюнча тарых адистиги боюнча кошумча кандидаттык экзамендин минимум программасы бекитилсин.

Төрага:

Катчы:

